

УДК 347.05(37):[347.457(436)«1811»:340.132.6]

Миньо Микола Миколайович,

аспірант кафедри історії держави,
права та політико-правових учень ЛНУ імені Івана Франка

РЕЦЕПЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО ПРАВА ЩОДО LOCATIO-CONDUCTIO (ДОГОВІР НАЙМУ) В ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ АВСТРІЇ (ABGB) 1811 Р.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення взаємозв'язків України та ЄС та враховуючи можливість її вступу в це об'єднання постає необхідність не лише вдосконалення українського законодавства, а й з'ясування правових цінностей країн «Об'єднаної Європи». Протягом більш як ста років на території Галичини та Буковини діяло законодавство Австрійської імперії (Австро-Угорської монархії), зокрема в галузі цивільного права. Однак приватноправові цінності, відображені у ньому, були здобутком ще римського права.

Договір найму за римським правом охоплював значне коло правовідносин, які саме у XIX столітті виділилися в самостійні інститути права, а дослідження законодавства цього періоду дає можливість побачити, яке значення вкладав у них законодавець.

Для досягнення поставленої мети належить вирішити такі завдання:

- визначити особливості прийняття ЦК Австрії 1811 р., які дають змогу оцінити характер впливу римського права на нього;
- з'ясувати, які норми Австрійського цивільного уложення та Новел до нього можна вважати рецепційованими з римського права;
- озглянути тогочасні договори найму, що дасть змогу побачити, наскільки правові цінності законодавця поділяли особи, які вступали у відповідні правовідносини.

Виклад основного матеріалу. Після входження у 1772 р. Галичини за першим поділом Речі Посполитої до складу Австрійської імперії постало питання уніфікації цивільного законодавства. Тим більше, що ідея кодифікації цивільного законодавства в Австрії не була новою. У 1790 р. імператор Леопольд II створив «Придворну комісію з реформування законів. Її робота завершилася в 1796 році з розробкою проекту цивільного кодексу, який згодом схвалив імператор Йосип II. Однак 2.04.1790 р. було створено нову придворну комі-

сію у законодавчих справах [1, с. 50]. Вже у 1797 році з'явився проект Цивільного кодексу К.А. фон Мартіні, який почав діяти у Західній Галичині. В тому ж році з'явився подібний проект для Східної Галичини. Цікавим було те, що розділ цього проекту, який стосувався договору найму, називався «O ugodachnaumu, dzierzawyalboarendy», оскільки два останні терміни позначалися українською мовою за допомогою одного слова – «оренда». Аналізуючи відповідні параграфи цього проекту, можна прийти до висновку, що на його зміст вплинуло римське право, однак фактично цей проект не був таким успішним за структурою, як, наприклад, Кодекс Наполеона. Норми, які мали врегульовувати питання найму, не були настільки чітко структуровані за схемою: поняття – предмет договору – сторони – укладення – права та обов'язки. Проте, сам зміст частини параграфів був відображенням рецепції римського права. Наприклад, § 220 визначав, що предметом найму була неспоживна річ, § 226 встановлював, що, коли наймодавець не мав законного права на річ, то він відповідав за всі наслідки, § 232 дозволяв піднайм, а §§ 233 та 234 стосувалися обов'язків наймача вносити плату за найм та по закінченні строку дії договору повернути річ наймодавцеві [2, с. 100-106].

Цісарським Патентом від 01.06.1811 р. був затверджений Цивільний кодекс Австрії (ABGB) та введений в дію з 01.01.1812 р. Кодекс складався з трьох частин та 1502 параграфів (статей) [3, с. 57]. Арт. 4 Публікаційного патенту проголошував, що з набранням чинності ABGB втрачає силу «прийняте до того часу народне право». Дослівне тлумачення цієї норми наводить на висновок, що виключалося застосування будь-якого права, крім тих правил, які були збережені у вигляді норм Кодексу [4, с. 30]. Цікавою обставиною було те, що «творець» Кодексу Ф. Зейлер вважав, що римське право не було джерелом ABGB і вказував, що «авторитет римського права зберігається там, де воно

відповідає природничому праву» [5, с. 99]. Ф. Зейлер та Ф.К. фон Мартіні були представниками природничої школи права і водночас професорами римського права.

Іншою важливою особливістю, яка дає змогу повніше оцінити характер впливу римського права на австрійський Цивільний кодекс, є те, що 1810 року в Австрії відбулася реформа навчального процесу, за якою викладання римського приватного права було обмежено його розглядом поряд із вже існуючими кодифікаціями, проти чого виступав «творець» історичної школи права Ф.К. Савінії. Проте слід зазначити, що наміром кодифікаторів було не повне звільнення від римського права (це було неможливим), а лише звільнення від нього при здійсненні судочинства [4, с. 29]. Протягом др. пол. XIX ст. з поширенням впливу історичної школи права стало поширеним і порівняння ABGB з римським правом, а Новели до Кодексу були видані вже під впливом Німецького цивільного уложення [5, с. 100], яке, в свою чергу, теж зазнало впливу римського права.

Особливістю Кодексу була рівність всіх людей перед законом, на відміну від середньовічного законодавства [6, с. 8; 198, с. 4]. До прийняття Кодексу 1811 р. в Галичині діяло старе польське право [7, с. 29]. На Буковині цей кодекс було введено в дію 01.02.1816 року [8, с. 213].

Договору майнового найму в Цивільному кодексі 1811 р. присвячувався розділ 25 Другої частини «Про контракти орендні та вічно-орендні та вічно-чиншові» (§§ 1090-1150), а особистому найму – розділ 26 «Про контракти, які обтяжують щодо надання послуг» (§§1151-1174) [9, с. 8].

Наведемо кілька основних норм та особливостей Кодексу, які, на нашу думку, можна вважати відображенням ідей та засад римського права щодо майнового найму. Насамперед, «римським» було саме визначення договору: контракт найму – договір, на основі якого одна сторона (наймодавець) іншій стороні (наймачеві) дозволяє користування неспоживною річчю за плату (§ 1090) [10, с. 181; 11, с. 180; 12, с. 71; 13, с. 230]. До плати, визначеної в грошах, застосовувалися такі ж правила, як і до ціни при договорі купівлі-продажу. Договір найму був консенсуальним, оскільки вважався укладеним, коли сторони дійшли згоди щодо істотних умов: речі і плати. Предмет найму мав бути переданий з усіма приналежностями та в стані, придатному для користування наймачем згідно з умовами договору [10, с. 184-188]. Піднайм дозволявся, якщо не був заборонений згідно з умовами договору. Договір припинявся із загибеллю предмета найму чи спливом строку дії договору. Відповідно до § 1333 наймодавець мав право на чиншовий позов, позов про відшкодування шкоди,

особистий позов про повернення речі, а наймач – позов про відшкодування шкоди та відшкодування видатків [10, с. 214].

Відповідно до § 1155 ЦК Австрії 1811 р. договір особистого найму (najm pracy) – договір, на підставі якого одна особа (працівник, наймит, робітник, підприємець) зобов'язувалася щодо іншої сторони (замовника роботи, працедавця) до праці за грошову винагороду. Предметом цього договору була не лише фізична, а й розумова праця (§ 1163) [10, с. 227; 11, с. 180; 12, с. 191]. Окремий параграф був присвячений договору про надання поліграфічних (друкарських) послуг (§ 1164). За договором замовлення одна сторона виконувала для іншої вказаний згідно з умовами договору результат праці за грошову винагороду.

Протягом др. пол. XIX ст. в Австрійському цивільному праві відбулись суттєві зміни. Промислова ординація 1859 р. ліквідувала цеховий устрій. Особистий найм фактично став трудовим договором (umowa o pracę), який регулювався також рядом нормативно-правових актів, які захищали працівників [5, с. 136].

Науково-технічний прогрес сприяв появі нових суспільних відносин. У 1861 році на території Галичини було відкрито першу залізницю. З лютого 1850 року з'являється транспортне законодавство (ustawodawstwo drogowie) [14, с. 327]. Зокрема був виданий Дорожній закон, Закон і Новела «Про публічні залізничні доїзди» та Закон «Про використання публічних неурядових доріг для будівництва залізничних колій». Таким чином з'явилися і цивільно-правові договори перевезення (поставки), контракти на виконання будівельних робіт на залізниці, оренди митних доходів на залізничній станції [14, с. 293-315].

19.03.1916 року Третьою новелою до Цивільного кодексу 1811 року було внесено зміни до ряду статей, які стосувалися договору найму [15, с. 78]. Цими змінами було встановлено ще кілька засад, притаманних праву Давнього Риму. Наприклад, зазнав змін § 1096: якщо раніше наймодавець був зобов'язаний утримувати предмет договору найму в придатному для користування стані та відповідав за це в будь-якому випадку, то згідно зі змінами він відповідав лише за свою вину. Водночас в згаданій нормі встановлювався обов'язок наймодавця не перешкоджати наймачу (орендареві) у користування цим майном [16, с. 65]. Іншим нововведенням було, наприклад, звільнення наймача від внесення плати внаслідок вад предмету найму, за які він не відповідав (§ 1097). Частина змін стосувалася застави майна як засобу забезпечення виконання зобов'язань за договором найму та прав працівника за договором особистого найму [16, с. 66, 76].

Цікавим є те, що автор концепції «живого права» Є. Ерліх вважав, що одного єдиного, діючого в усій Австрійській імперії, авторитетного права не існувало, оскільки кожна народність у правових відносинах дотримувалася зовсім інших правових правил. Древній принцип особистості в праві, лише на папері замінений принципом територіальності, продовжував діяти [8, с. 204].

Так, у Львові договори найму, які уклалися в письмовій формі, обкладалися гербовим збором. Вже усталене з часів Речі Посполитої у практиці правило, згідно з яким договір ділився на пункти (артикули, статті) було доповнено правилом, за яким обидві сторони повинні були підписати договір. Так, наприклад, угода між мешканцями Чемпінським, С. Скіндерською і Б. Ратиновським про проведення каналізації в їх кам'яницях (1798 р.) була підписана сторонами та двома свідками, а також умовно поділена на пункти, що, на нашу думку, свідчить про рівноправність сторін за цим договором [17].

Незалежно від ефективності правового регулювання відповідних правовідносин сторони договору найму «знали собі ціну». Так, внаслідок революційних подій у Львові у 1848 році була пошкоджена міська ратуша та потребувала реставрації. Майстер М. Островський, який працював золотарем у ратуші за договором замовлення (підряду) сам складав протоколи (на гербовому папері), в яких описував обсяг виконаних робіт, власні затрати та суму, в яку він оцінював свою роботу. Договір замовлення, що був ним укладений, містив дві істотні умови: предмет і оплату [18].

Аналіз окремих тогочасних договорів дає можливість більш повно оцінити вплив цінностей римського права на розвиток австрійського цивільного права. Так, 30.01.1879 року Львівський

міський магістрат (Gminakr. m. st. Lwowa) уклав договір з АТ «Трієстський трамвай» (Tow. aks. SocietaTriestinaTramway) про будівництво і пуск кінного трамваю у Львові. Предметом цього договору було «будівництво і обслуговування кінної залізниці у Львові». Цікавим, однак є те, що одним з обов'язків Гміни була передача на строк 50 років з дня підписання договору права будівництва і експлуатації кінної залізничної лінії на вулицях і площах Львова. Таке формулювання наводить нас на думку про подібність цього договору на давньоримський договір locatio-conductio operis, оскільки тут йшла мова про передачу права виконати певну роботу на свою користь іншій особі. Слід зазначити, що розглядуваний договір був двостороннім, консенсуальним та строковим, причому строків було кілька: строк будівництва та строк передачі виключного права будівництва. Договір був підписаний представниками сторін та двома свідками [19].

Висновки. З усього вищезазначеного можемо зробити висновок, що у Австрії, при здійсненні правовідносин, пов'язаних з договором найму, за відсутності державного втручання сторони воліли діяти як рівноправні учасники правовідносин, права яких водночас будуть захищатися державою у відповідності до чинного законодавства та умов укладеного договору. В Цивільному кодексі Австрії 1811 р. частина норм, які стосувалися розглядуваних правовідносин, була рецепційованою з положень пам'яток римського права. Водночас протягом XIX століття внаслідок розвитку цивілізації частина правовідносин, що охоплювалися поняттям «найм» виділилася в окремі інститути права (договір перевезення, договори про надання окремих видів послуг, трудовий договір).

ЛІТЕРАТУРА

1. Панич Н. Цивільний кодекс Австрії 1812 року та його застосування на території Галичини / Н. Панич // Вісник Львівського університету: серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 50-55.
2. Ustawy cywilne dla Galicyi wschodniej: cz. trzecia. – Wiedeń: Dr. J. Hraszańskiego, 1797. – 292 s.
3. Кульчицький В. С. Державний лад і право в Галичині (в др. пол. XIX – поч. XX ст.) / В. С. Кульчицький. – Львів : Вид. Львів. ун-ту, 1965. – 62 с.
4. Till Ernest. Prawo prywatne austriackie, T. I: Wykład nauk ogólnych / Ernest Till. – Lwow: Nakł. Ks. Seyfartnai Czajkowskiego, 1892. – 504, IX s.
5. Sojka-Zielińska K. Wielkie kodyfikacje cywilne. Historia i współczesność / K. Sojka-Zielińska. – Warszawa: LIBER, 2009. – 221, [4] s.
6. Madeyski S. Charakterystyka prawodawstwa cywilnego w Austrii / Madeyski S. – Kraków: Druk. UJ, 1892. – 12 s.
7. Dąbkowski P. Charakterystyka prawa prywatnego polskiego. Nowe spostrzeżenia / P. Dąbkowski. – Lublin: Nakł. UL, 1923. – 78 s.
8. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774-1918 рр. / М.В. Никифорак. – Чернівці : Рута, 2000. – 280 с.
9. Jaworski W. Kodeks cywilny austriacki. T.2: O przepisach wspólnych prawom osobowym i rzeczowym / W. Jaworski. – Krakow: Leon Frommer, 1905. – 1040 s.
10. Till Ernest. Prawo prywatne austriackie, T. 4: Wykład nauki o stosunkach obowiązkowych, cz. szczegółowa / Ernest Till. – Lwow: Nakł. Ks. Seyfartna i Czajkowskiego, 1897. – 458, [2] s.
11. Zoll F. Zobowiązania / F. Zoll (i). – Krakow: Druk. UJ, 1907. – 232 s.
12. Prawo cywilne zobowiązań : opracowano na podstawie wykładów i podręczników uniwersyteckich: cz. szczegółowa. – Warszawa: Nakł. s. w. t-wa «Bratnia pomoc» UW, 1932. – 272 s.

13. Samolewicz St. Zarys prawa cywilnego obowiązującego w b. zaborze austriackim / St. Samolewicz. – Lwow: Dr. M. Bodek, 1932. – 272 s.
14. Ustawy i rozporządzenia drogowe w Galicyi z objaśnieniami / uł. M. Latoszyński. – Lwow: Dr. Wiesnera, 1898. – 326, XII s.
15. Nowele do Austr. Kodeksu cywilnego / wyd. S. Wroblewski. – Krakow: Leon Frommer, 1918. – 118 s.
16. Till Ernest. Druga i trzecia nowela do austyackiego kodeksu cywilnego z objaśnieniami na podstawie materyałow / Ernest Till. – Lwow: H. Altenberg, G. Seyfart, E. Wende i spolka, 1916. – 248 s.
17. ЦДІА України м. Львів. – ф. 52 Магістрат міста Львова (1357-1930 pp.), оп. 1, од. зб. № 22 Угода між мешканцями Чемпінським, С. Скіндерською і Б. Ратиновським про проведення каналізації в їх кам'яницях (1798-1799). – 25 арк.
18. ЦДІА України м. Львів. – ф. 52 Магістратміста Львова (1357-1930 pp.), оп. 1, од. зб. № 30 Матеріали про реставрацію львівської ратуші після бомбардування Львова в 1848 р. – 42 арк.
19. ЦДІА України м. Львів. – ф. 52 Магістратміста Львова (1357-1930 pp.), оп. 1, од. зб. № 35 Договір між громадою м. Львова та товариством «Трієстський трамвай» про будівництво і пуск кінного трамваю у Львові (1879 р.). – 5 арк.

Миньо Микола Миколайович

РЕЦЕПЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РИМСЬКОГО ПРАВА ЩОДО LOCATIO-CONDUCTIO (ДОГОВІР НАЙМУ) В ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ АВСТРІЇ (ABGB) 1811 Р.

У статті розглянуто питання, пов'язані з особливостями рецепції положень римського права щодо locatio-conductio (договору найму) в Цивільному кодексі Австрії (ABGB) 1811 р. та в Третій новелі (1916 р.) до нього. Розглядуваний кодифікований акт був першим діючим на території України кодексом, який не лише містив норми, рецепційовані з римського права, але і мав інституційну структуру. Протягом ХІХ ст. частина правовідносин, які охоплювалися поняттям найму, виділилася в окремі інститути права. Третя новела (1916 р.) доповнила Кодекс ще кількома рецепційованими нормами. При здійсненні правовідносин, пов'язаних з договором найму, сторони воліли діяти як рівноправні учасники правовідносин, що відповідало духу приватного права.

Ключові слова: ЦК Австрії 1811 р. (ABGB), locatio-conductio, договір, рецепція, Новели до Австрійського ЦК, природнича правова школа, історико-правова школа, консенсуальний договір, найм, майновий найм, замовлення, підряд, перевезення.

Мыне Николай Николаевич

РЕЦЕПЦИЯ ПОЛОЖЕНИЙ РИМСКОГО ПРАВА О LOCATIO-CONDUCTIO (ДОГОВОР НАЙМА) В ГРАЖДАНСКОМ КОДЕКСЕ АВСТРИИ (ABGB) 1811 Г.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с особенностями рецепции положений римского права о locatio-conductio (договора найма) в Гражданском кодексе Австрии (ABGB) 1811 г. и в Третьей новелле (1916) к нему. Рассматриваемый кодифицированный акт был первым действующим на территории Украины кодексом, который не только содержал нормы, рецептированные из римского права, но и имел институциональную структуру. В течение ХІХ в. часть правоотношений, которые охватывались понятием найма, выделилась в отдельные институты права. Третья новелла (1916 г.) дополнила Кодекс несколькими рецептированными нормами. При осуществлении правоотношений, связанных с договором найма, стороны предпочитали действовать как равноправные участники правоотношений, что соответствовало духу частного права.

Ключевые слова: ЦК Австрии 1811 (ABGB), locatio-conductio, договор, рецепция, Новеллы к Австрийскому ГК, консенсуальный договор, наем, имущественный наем, заказ, подряд, перевозка.

Муно Микола Миколайович

RECEPTION OF ROMAN RULES ABOUT LOCATIO-CONDUCTIO (CONTRACT OF EMPLOYMENT) IN THE ABGB

The questions related to the peculiarities of the provisions of the reception of the Roman law locatio-conductio (contract of employment) in the Austrian Civil Code (ABGB) and in the Third novel (1916) to him. Viewed codified act was the first force in the territory of Ukraine Code, which not only contain rules receipting from Roman law, but also had an institutional structure. During the XIX century part of the relations that are understanding as an employment, had been singled out other institutions of law. The third story (1916) has added several roman rules into the ABGB. In the implementation of relations, connected with the contract of employment, the parties preferred to act as equal participants in relationships that comply to the spirit of private law.

Keywords: Austria 1811 CC (ABGB), locatio-conductio, contract, reception, Novels to the ABGB, consensual contract, the hiring, property hiring, the order contract, the row contract, contract of the shipping.